

ДО ІСТОРІЇ РОЗБУДОВИ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

УДК 355.134.2 (477.7) (09)

© Олександр КАЛІНІЧЕНКО

МОРСЬКА СЛАВА УКРАЇНИ

У військово-морській площині протистояння колишньої імперії та її сюзерена ми спостерігаємо впродовж 25 років новітньої історії незалежної України. Відновлення української державності наприкінці ХХ ст. позначилося і на спеціальних історичних дисциплінах, до яких, зокрема, належить і фалеристика. Не претендуючи на загальне висвітлення проблеми, яка може стати темою окремого наукового дослідження, автор обмежився лише двома прикладами «медальної війни», яку розпочала сучасна Росія, узурпуючи частину спільної російсько-української військової історії з опанування морської стихії та підводних глибин.

Ключові слова: медаль, орден, імперія, флот.

Російську медаль «100 лет подводному флоту» автору наукової розвідки було вручено, як і іншим сивочолим підводникам, на Приморському бульварі біля пам'ятника Дюку де Рішельє в День Військово-Морського флоту. З неоднозначним почуттям він прийняв цю нагороду. З одного боку, достойно відзначена 15-річна служба в міцному корпусі, що почалася з курсантської автономки на тихоокеанському підводному човні С-392 613 проекту влітку 1976 р., з іншого – поза часовими рамками сторічного ювілею опинилися першопрохідці підводних глибин, починаючи із запорізьких козаків Федора Полоуса, що успішно оволоділи турецькою фортецею Синоп у 1595р. з використанням своїх «утаємнених підводних кораблів», і закінчуючи тихоокеанським загоном підводних міноносців капітана 2 рангу М. Беклемішева в 1905 р., який примусив японського адмірала Того відмовитися від взяття Владивостока. Одним розчерком пера на імператорському указі від 19 березня 1906 р. були кинуті в небуття 310 років не тільки зародження й освоєння підводних глибин нашими славними пращурами, а й бойового застосування підводних човнів.

Не виправило помилку й столичне товариство ветеранів-підводників України. Сліпо повторюючи росіян, вони також випустили свою українську медаль, присвячену 100-річчю підводного флоту. У кільватер по хибному курсу прослідували й одеські ветерани-підводники...

У 1996 р. російська медаль «300 лет Российскому флоту» поставила «поза законом» морську доблесть наших пращурів. Народжений у Миколаєві – славному місті корабелів, у родині моряка-фронтовика в 1969 р. 15-річним юнаком я поєднав свою долю із флотом у місті на Неві. Морські глибини Тихого та Індійського океанів були підкорені під час служби в радянському підводному флоті. Три океани та 36 морів залишилися за кормою під час морських рейсів на підпрапорних суднах. Нарешті я кинув свій життєвий якір у чорноморській перлині, яка по праву гордо носить почесне ім'я «місто-герой». Тому я сприймаю як особистий виклик діяння «безпам'ятних Іванів», які ігнорують більш ніж 1700-річну славу морську історію наших пращурів. Але не будемо піддаватися емоціям і звернемося до фактів.

Римська імперія, 269 рік. Ось як полемізує з опонентами адмірал флоту Радянського Союзу С.Горшков, який упродовж 25 років очолював радянський військово-морський ядерний флот. У своїй монографії він зауважує: «...Історією доказано, що вже в ті часи древньослов'янські племена здійснювали грандіозні морські походи, які дозволяють зробити припущення, що мореплавання у предків слов'ян Північного Причорномор'я, Придніпров'я та інших районів Східної Європи було розвинуте ще у більш давні часи. Те, що в 269 р. ці племена здійснили похід потужного флоту й розгромили Афіни, Коринф, Спарту, досягли островів Крит та Кіпр, вочевидь доказує, що для старослов'янських племен, які населяли південні райони нашої країни, мореплавання та обізнаність у морських шляхах Чорного, Мармурового, Егейського та Середземного морів було вже далеко не новою справою... (український переклад автора – О.К.)» [1, 103].

Візантійська імперія. Літописи зберегли облогу слов'янами фортеці Солунь у 610 р. та Константинополя в 626 р. Київські князі Аскольд, Олег, Ігор, Святослав та Володимир водили свої бойові флотилії по Чорному та Каспійському морях, Дунаю, Дністру-Тирасу, Дніпру-Борисфену, Дону-Танаїсу, Волзі-Іттіль. Стратегічною перемогою над Візантією в 907 р. увінчалася атака на фортечні стіни Царгорода 2 000 човнів росичів під вітрилами, що дозволило в 911 р. укласти вигідний для Київської Русі договір про торгове мореплавання, відновивши давні привілеї росичів, що були завойовані ще князем Аскольдом. Великий поет був у захопленні від подвигу воїнів князя Олега. Їхню доблесть він увічнив у своєму вірші «Олегів щит» [2]:

...Тогда во славу Руси ратной,
Строптиву греку в стыд и страх,
Ты пригвоздил свой щит булатный
На Цареградских воротах!..

У 986 р. київський князь Володимир узяв в облогу древньослов'янське м. Корсунь, яке певний час належало грекам під назвою Херсонес Таврійський. Успішною висадкою морського десанту на пристань Корсунь було звільнено, а князь Володимир прийняв там своє хрещення.

Османська імперія. Міжусобна княжа ворожнеча призвела до втрати контролю над Чорним морем і, відповідно, до загибелі Київської Русі. Проте морська слава пращурів не вмерла, вона проявилася новими гранями звитяги, про що свідчать стародавні літописи.

У 1415 р. з королівського порту Коцюбіїв, назва якого з часом трансформувалася в Кальчибей – Хаджибей – Гаджибей і, нарешті, в Одесу, на допомогу християнським єдиновірцям, що потерпали в османській облозі від нестачі їжі, у Константинополь було відправлено кілька суден із дорогоцінним вантажем – зерном [3].

Згодом славу захисників Вітчизни перебрали на себе українські козаки, чий перший морський бій у 1492 р. завершився перемогою. Не минуло й 100 років, як про українських козаків заговорила вся Європа, а її емісари проторили стежки до Січі. Розквіт козацької морської слави припав на часи гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. Відоме захоплення неприступної морської фортеці Дюнкерк у 1646 р. – лише один із численних прикладів морської доблесті наших славних предків. Недарма в 1648 – 1649 рр. османський султан вимушений був укласти з козацькою державою Богдана Хмельницького угоду про вільне мореплавство на Чорному та Білому морях. Останнім морським трофеєм українських козаків стало полонення екіпажу фрегата «Тигр» 30 квітня 1854 р. на акваторії Одеської затоки [4].

Російська імперія. Складним був шлях українського народу у своїй визвольній боротьбі за незалежність. З усіх російсько-турецьких війн тільки під час Кримської (Східної) відбулося повстання «Київської козащини» за право українців воювати під козацькими знаменами. Тому й наслідки цієї війни стали для Російської імперії розгромними. Через 50 років українські матроси Вакуленчук та Матюшенко очолили революційне повстання на новітньому броненосці імперії «Князь Потьомкін-Таврійський». Як казав більшовицький класик, броненосець залишився нескореним тереном революції, хоча більшовиків там узагалі не було. Святий Пантелеймон, ім'ям якого було перейменовано броненосець, не допоміг Російській імперії зупинити потяг українських моряків до волі. Крейсер «Світлана» на Балтиці вперше в 1917 р. підняв синьо-жовтий український прапор. Його приклад на Чорному морі наслідував міноносець «Завидний», а з підняттям українського прапора на новітньому дредноуті «Воля» українізація Чорноморського флоту стала очевидною. 29 квітня 1918 р. на щоглах усіх кораблів Чорноморського флоту замайоріли українські прапори із синьо-жовтими барвами.

Двічі за ХХ ст. Чорноморський флот піддавався розподілу. Ні «Касатонівські» кораблі, ні бойові літаки, ні небезпечне маневрування з імітацією торпедної атаки не змогли перешкодити СКР-112 у липні 1992 р. відродити морську славу Української нації, яка закріпилася в океанських походах в Атлантичному та Індійському океанах флагмана ВМС ЗС України фрегата «Гетьман Сагайдачний». І навіть підступна російська агресія 2014 р., пов'язана з окупацією Криму,

проявила доблесть екіпажу морського тральщика «Черкаси», морських льотчиків Сакської бригади. Героїчно та жертвовно обороняли східні рубежі України від російського агресора «морські котики», морські піхотинці, воїни берегової артилерії та протидиверсійного загону, морські прикордонники.

Першою спробою втілити зазначені вище «уроки мужності» в металі був проект пам'ятної медалі (див. рис.1.), розроблений автором улітку 2006 р. [6].

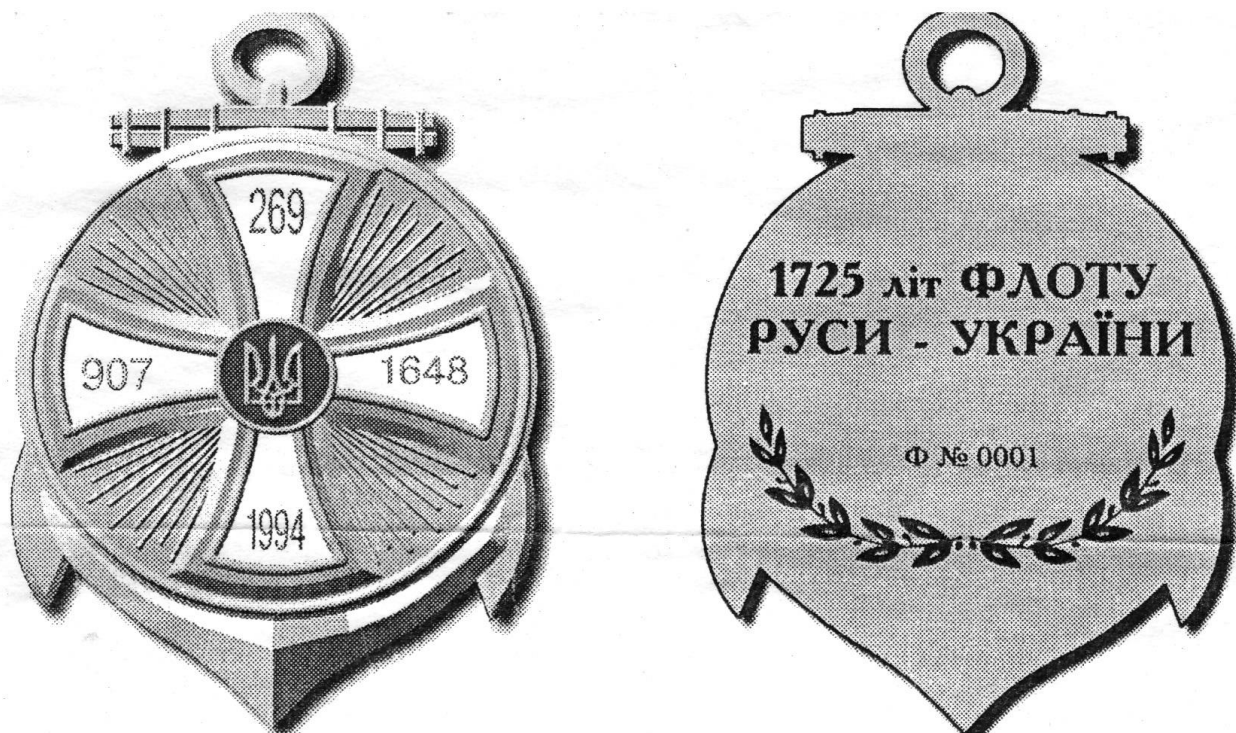

Рис. 1. Проект пам'ятної медалі

За основу була взята медаль Ушакова, яка користувалася повагою серед моряків радянського флоту. На срібному тлі зображений морський білий хрест із золотистим тризубом у синьому колі. На трьох кінцях хреста дати років видатних подій українського флоту супроти Римської, Візантійської та Османської імперій. На четвертому кінці – напис 1994 р. Тоді вперше флагман ВМС України фрегат «Гетьман Сагайдачний» вийшов в океан!

Утім, тогочасні керманічі ВМС України в особі Ігоря Князя з обережністю поставилися до української символіки, зокрема до Тризуба, а також до української морської історії, тому замовили на Федорівському заводі Санкт-Петербурга зовсім іншу відзнаку, узгоджену з українським геральдичним товариством (див. рис. 2) [7].

Свого часу були засновані на рівні Міністерства оборони України ювілейні медалі на честь відповідних річниць Збройних сил України без урахування подвигів чотирьох Українських фронтів та Української повстанської армії в роки Другої світової війни (див. рис. 3).

Рис. 2. Відзнака Командувача ВМСУ

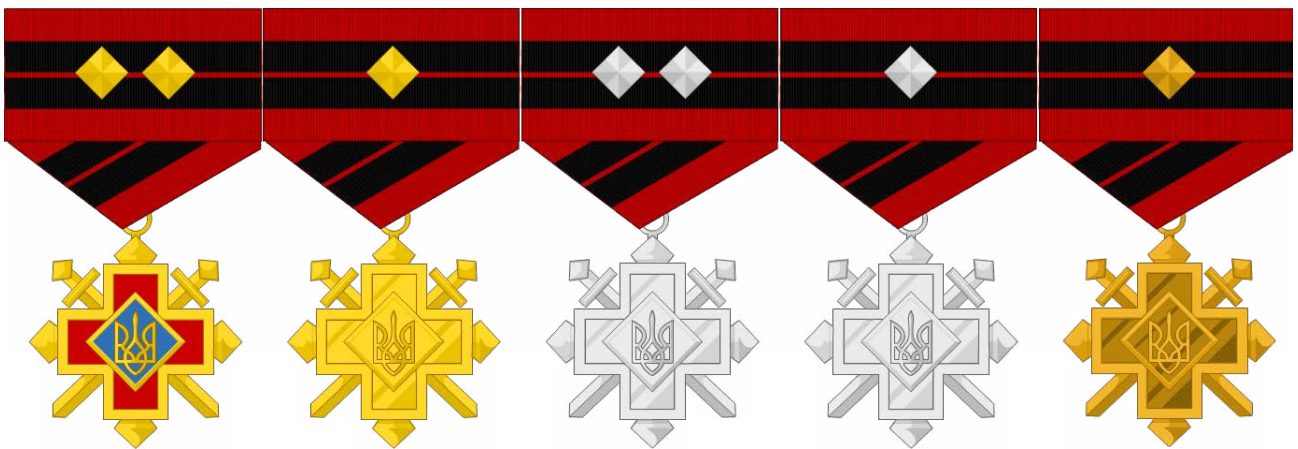

Рис. 3. Відзнаки Бойового Хреста Заслуги УПА

Знехтувана пам'ять про селянську армію Нестора Махна, січових стрільців Симона Петлюри, червоних козаків Думенка, Пархоменка та Щорса, а також братовбивчої громадянської війни та подвиг Героїв Крут! Знехтувана пам'ять про воїнів-українців, що полягли на полях Першої світової війни, воюючи в Українському легіоні січових стрільців Австро-угорської армії та українізованих частинах російської армії. Нарешті, знехтувана пам'ять і про українських козаків та княжих дружинників.

У сучасній відомчій військовій фалеристиці України не зафіксовані історичні події, не враховані подвиги славетних героїв. Підтвердженням цього слугують наведені приклади відзнак Міністерства оборони України, зокрема (зліва направо): медалі «10 років сумлінної служби», «15 років сумлінної служби», «20 років сумлінної служби», «Ветеран служби», «За сприяння Збройним Силам України», «За розвиток військового співробітництва», «За зміцнення обороноздатності», нагрудні знаки «За зразкову службу», «Знак пошани», «За військову доблесть» (див. рис. 4) [8; 9].

Рис. 4. Сучасні відзнаки Міністерства оборони України

Виняткове місце належить медалі «Захиснику України», у якій, на відміну від президентської нагороди «Захиснику Вітчизни», врахована і міфологічна історія, і сучасність (див. рис. 5).

Рис. 5. Медаль МОУ «Захиснику України»

Рис. 6. Орден «Зірка Командора»

Альтернативний історичній підхід до створення відзнак військово-морської зв'язки продемонстровано в проектах «Зірка Командора» (2006 р. – рис. 6) та «Морська слава України» (2007 р. – рис.7 – 8). У першому ордені поєднані елементи радянської морської гвардії (1941 – 1945 рр.) й вищої відзнаки стратегічного партнера України – США (Пурпурне серце), а також дві чотирипроменеві зірки кольорів НАТО (синього) та СРСР (червоного). Шістнадцять якірних лап знаменують таку ж кількість морських портів України (без портпунктів), які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, чим об'єктивно сприяють економічній незалежності України. Символи дельфін та морський котик поєднують два види ВМС (підводні човни та морські диверсанти), представники яких мають право на цю нагороду. Королівська лілія вказує на патронат цієї нагороди в особі Ореста Кареліна-Романишина (Ореста Першого), який свого часу був коронований на трон Руси-України. І, нарешті, золотистий тризуб Володимира Великого династично легітимізує «Зірку Командора» в історичному часі. Ця обмежена в кількості (1 + 33 – дядько Чорномор і 33 лицарі підводної стихії) нагорода має свій статут. Вона була розповсюджена в чотирьох країнах: Україні, США, Польщі та Росії, представники яких об'єктивно сприяли зародженню, становленню та розвитку української морської підводної справи впродовж 400 років (1595 – 1995 рр.), і знайшла свою пристань або в родинах кавалерів «Зірки Командора», або в музеях та інших громадських установах [10, 72 – 82, 85; 11].

Рис. 7. Медалі «Захисник Вітчизни» та «Морська слава України»

Наступний проект «Морська слава України» (див. рис. 6 – 7) був запроваджений «Братством моряків України» (президент – контр-адмірал Микола Костров), виконаний у двосторонньому варіанті (аверс і реверс) трьох ступенів, що дало змогу поєднати дати визначних перемог над трьома імперіями (Римською, Візантійською, Османською) прадавніх українських флотів (Античного, Княжого, Козацького) із славетними звитягами відроджених Військово-Морських сил України, а саме океанськими походами фрегата «Гетьман Сагайдачний», проривом СКР-112, попри збройну протидію «каساتонівських» кораблів, плаванням сучасної козацької чайки «Пресвята Покрова» впродовж 15 кампаній у навколишніх європейських морях та безпосередньо в Атлантичному океані. Нагорода також має статут [12, 206 – 207, 313 – 315; 13].

**Рис.8. Медаль «Морська слава України» (реверс)
Зліва направо: 1 ступінь, 2 ступінь, 3 ступінь**

На черзі – вшанування й Республіканського флоту України, відлік якого розпочався в період визвольних змагань на початку ХХ ст. у запеклій борні з Російською імперією у всіх її проявах. Незабаром виповнюється 100 років від славетного чину українізованих екіпажів балтійського крейсера «Світлана», чорноморського міноносця «Завидний» та дредноута «Воля» й, нарешті, ескадреним чином від 29 квітня 1918 р. На зв'язок із сучасністю майбутньої медалі 4-го ступеня претендують і героїчний спротив беззбройного екіпажу морського тральщика «Черкаси» (2014 р.), і поява в лавах ВМС ЗС України малих броньованих катерів «Гюрза-М» (2015 р.), і майбутній довгоочікуваний корвет «Володимир Великий» (орієнтовно 2018 – 2019 рр.).

На думку автора, зважаючи на викладене, саме проект «Морська слава України» заслуговує відзнаки Збройних сил України. Поєднуючи звитязну українську морську історію із сьогоднішнім, Військово-Морські сили, таким чином, сприяють національно-патріотичному вихованню українських моряків!

Джерела та література:

1. Горшков С.Г. Морская мощь государства. Изд. 2-е, доп. – М.: Воениздат, 1979. – 416 с., ил.
2. Пушкин А.С. Олегаов щит // Альманах «Северные цветы на 1830 год». – СПб., 1829. – С. 53 – 54.
3. Dlugossus I. Historiae Polonicae libri XII – Francofurti et Lipsiae, 1711. – Vol. 1 – P. 367.
4. Калініченко Олександр. Остання морська звитязга українських козаків (до 600-ї річниці Одеси) // Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. – Випуск № 3 (9) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії НАН України. – К., 2015. – 176 с. – С. 117 – 129.
5. Калініченко Олександр. Забуті перемоги. // Чорноморські новини № 76 (20178) від 16 жовтня 2003 р. – Одеса, 2003.
6. Калиниченко Александр. Точка отсчета // Моряк Украины № 30 (443) от 2 августа 2006. – Одесса. – С. 4.
7. Маскевич О. Відзнака Командувача Військово-Морськими Силами Збройних Сил України «За заслуги перед ВМС України» // Знак. – 2006. – Ч. 38. – С. 9.
8. Про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України // Наказ №-165 від 11.03.2013 р. зі змінами та доповненнями від 20.07.2015 р. № 345, від 09.12.2015 р. № 705.
9. Про відомчі заохочувальні знаки // Указ Президента України від 30.05.2012 р. № 365.
10. Калініченко О.О. Когорта або роль українського чинника в зародженні, становленні та розвитку підводної військової справи (1595 – 1995). Видання друге, перероблене та доповнене. – Одеса: КП ОМД, 2010. – 160 с. з іл.
11. Державний архів Одеської області – Ф.Р. 8240 – Оп. 1 – Спр. 64 (Документи міжнародного проекту «Зірка Командора», присвяченого 400-річчю українського підводного флоту). – 59 арк.
12. Калініченко О.О. Океанами Арея. – Одеса: КП ОМД, 2015. – 324 с. з іл.
13. Державний архів Одеської області – Ф.Р. 8240 – Оп. 1 – Спр. 65 (Документи всеукраїнського проекту «Морська слава України»). – 16 арк.

© **Александр КАЛИНИЧЕНКО**

МОРСКАЯ СЛАВА УКРАИНЫ

В военно-морской плоскости противостояние бывшей империи и ее вассала мы наблюдаем на протяжении 25 лет новейшей истории независимой Украины. Восстановление украинской государственности в конце XX ст. не обошло и специальные исторические дисциплины, к которым, в частности, относится и фалеристика. Не претендуя на общее освещение проблемы, которое может стать предметом отдельного научного исследования, автор статьи затрагивает только два примера из «медальной войны», которую развязала современная Россия, узурпируя в свою пользу часть общей российско-украинской военной истории по освоению морской стихии и подводной бездны.

Ключевые слова: медаль, орден, империя, флот.

© **Olexander KALINICHENKO**

MARINE GLORY OF UKRAINE

From the naval angle, we have been observing the confrontation between the former empire and its vassal in the newest history of independence of Ukraine for 25 year. Restoration of the Ukrainian state system late in the XX century was reflected in the special historical disciplines including the collection of decorations, in particular.

Being reluctant to shed more light on this issue that might become the subject of a separate research, the author of the research paper touches upon two examples from “medal war” in which the modern Russia initiated the accroach a part of general Ukrainian-Russian history relating to exploring the marine environment and submarine abyss.

Keywords: medal, decoration, empire, Navy.